

M.A. Part - I & II
Education paper - VII - VIII
Open & Distance Learning (Re)

1 : 1st half.13-AM(d)

Con. 852-13.

(3 Hours)

[Total Marks : 200]

BN

StudentBounty.com
April 2013

- N.B. :** (1) Attempt any **four** questions.
(2) **All** questions carry **equal** marks.

1. Explain the concept, nature and scope of Open Distance Learning. Distinguish between Distance Education and Open Education with examples. 20
2. Discuss the bases of curriculum construction. Explain the Sociological bases of curriculum construction. 20
3. Explain the types of learner support services, available in Open Distance Learning. Discuss the support required during exam time. 20
4. "Study material is written in self-learning style for distance learners." Give your opinion about the same. 20
5. Discuss the role of Academic Staff Colleges in Open Distance Learning. 20
6. Discuss the process and types of evaluation in Open Distance Learning, specially the techniques and tools of Evaluation. 20
7. Explain the role of ICT in Open Distance Learning System. 20
8. Write short notes on any **four** of the following :— 20
 - (a) Counselling and Tutoring in Open Distance Learning
 - (b) Importance of Self Learning in Open Distance Learning
 - (c) Characteristics of Distance Learning Materials
 - (d) Role of Non-academic Staff in Open Distance Learning
 - (e) Role of Distance Teacher in Distance Learning
 - (f) Problems of Distance Learners.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : ८०]

सूचना : (१) कोणतेही चार प्रश्न सोडवा.
(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. दूरस्थ व मुक्त शिक्षणाच्या संकल्पना, स्वरूप आणि व्याप्ती स्पष्ट करा. २०
२. अभ्यासक्रम रचनेच्या विविध पायऱ्या कोणत्या ते सांगून अभ्यासक्रम रचनेमध्ये सामाजिक पायऱ्या स्पष्ट करा. २०
३. मुक्त व दूरस्थ विद्यार्थी सहाय्य याचे कोणते प्रकार पडतात यावर चर्चा करून दूरस्थ विद्यार्थ्यांसाठी परीक्षेच्या काळात कसे मदत करतात ? २०
४. 'मुक्त व दूर शिक्षणामध्ये अभ्यास साहित्य हे स्वयंअध्ययन साहित्य पद्धतीमध्ये लिहिले जाते'. समीक्षण करा. २०
५. दूरस्थ व मुक्त शिक्षणामधील (Academic Staff Colleges) शैक्षणिक अध्यापक महाविद्यालयाच्या भूमिकेची चर्चा करा. २०
६. दूरस्थ व मुक्त शिक्षणाच्या प्रक्रिया आणि मूल्यमापनाचे प्रकार, साधन व तांत्रिकतेच्या संदर्भात स्पष्ट करा. २०
७. मुक्त व दूरस्थ शिक्षणामध्ये माहिती आणि संप्रेषण तंत्रज्ञानाची भूमिका स्पष्ट करा. २०
८. कोणत्याही चारावर टिपा लिहा :- २०
 - (अ) मुक्त व दूरस्थ शिक्षणातील समूहपदेश आणि ट्यूटोरिंग शिकविणे
 - (ब) मुक्त व दूरस्थ शिक्षणामध्ये स्वयं अध्ययनाची महत्त्वे
 - (क) दूरस्थ अध्यापन सामग्रीची वैशिष्ट्ये
 - (ड) दूरस्थ व मुक्त शिक्षणामध्ये न-शैक्षणिक वर्गाची भूमिका
 - (इ) दूरस्थ शिक्षणामध्ये शिक्षकाच्या भूमिका.

(3 Hours)

[Total Marks]

N.B. : (1) Attempt any **three** questions from the question Nos. 1 to 7.(2) Question No. 8 is **compulsory**.(3) **All** questions carry **equal** marks.

1. (a) Explain concept, need and importance of Economics of Education. 10
(b) Define unit cost of Education. Explain difficulties while estimating unit cost. 10
2. (a) Differentiate between cost benefit analysis and cost effective analysis in education. 10
(b) Which are practical solutions to the pricing of education especially at the tertiary level ? 10
3. (a) Describe the role of government in developing quality higher education. 10
(b) Discuss the role of education in human resource development. 10
4. (a) Discuss the various problems of unemployment in present context. 10
(b) Explain external and internal efficiency of education system. 10
5. (a) Describe interrelation between education and economic development with suitable examples. 10
(b) Explain the importance of Manpower Forecasting approach in Planning of education system. 10
6. (a) Why is educational equity important ? Suggest any two measures of educational equity. 10
(b) What are different types of Planning ? Explain any one in detail with example. 10
7. (a) Discuss the problem of capitation fee. 10
(b) Define wastage in education. Explain the significance of Wastage in education. 10
8. Write short notes on any **four** of the following :- 20
 - (a) Wage-differential approach of Economic Growth
 - (b) Education and Economic development in Urban areas
 - (c) Cost consciousness in Education
 - (d) Resource constraints
 - (e) Lorenz curve
 - (f) Need for Manpower Planning.

[TURN OVER]

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : ८०]

- सूचना : (१) प्रश्न क्र. १ ते ७ मधून कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा.
 (२) प्रश्न क्र. ८ अनिवार्य आहे.
 (३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) शिक्षणाच्या अर्थशास्त्राची संकल्पना, गरज आणि महत्त्व स्पष्ट करा. १०
 (ब) शिक्षणातील 'घटक खर्च' व्याख्या लिहा. घटक खर्चाची निश्चिती करतांना येणाऱ्या अडचणी स्पष्ट करा. १०
२. (अ) शिक्षणातील 'खर्च फलनिष्पत्ती विश्लेषण आणि खर्च परिणामकारकता विश्लेषण' यामधील फरक सांगा. १०
 (ब) उच्चस्तरावर शिक्षणाचे मूल्य ठरविण्याबाबत व्यावहारिक उपाय कोणते आहेत ? १०
३. (अ) उच्चशिक्षणाच्या गुणवत्तापूर्ण विकासात शासनाच्या भूमिकेचे वर्णन करा. १०
 (ब) मानव संसाधन विकासात शिक्षणाच्या भूमिकेची चर्चा करा. १०
४. (अ) वर्तमान परिस्थितीत बेरोजगारीच्या विभिन्न समस्यांची चर्चा करा. १०
 (ब) शिक्षण प्रणालीची बाह्य आणि अंतर्गत कार्यक्षमता स्पष्ट करा. १०
५. (अ) शिक्षण आणि आर्थिक विकास यांमधील परस्परसंबंधाचे वर्णन योग्य उदाहरणांच्या आधारे करा. १०
 (ब) शिक्षण व्यवस्थेच्या नियोजनात मानवशक्ती उपागमाचे महत्त्व स्पष्ट करा. १०
६. (अ) शैक्षणिक समानता महत्त्वाची का आहे ? शैक्षणिक समानतेसाठी कोणतेही दोन उपाय सूचवा. १०
 (ब) नियोजनाचे विभिन्न प्रकार कोणते ? कोणताही एक प्रकार उदाहरणासह सविस्तर स्पष्ट करा. १०
७. (अ) प्रति विद्यार्थी शुल्क (capitation fee) संबंधित समस्यांची चर्चा करा. १०
 (ब) शिक्षणातील अपव्यय याची व्याख्या लिहा. शिक्षणातील अपव्ययाचे महत्त्व स्पष्ट करा. १०
८. खालीलपैकी कोणत्याही चारवर टिपा लिहा :- २०
 - (अ) आर्थिक वाढीचा 'वेतन भिन्नता उपागम'
 - (ब) शहरी विभागातील शिक्षण आणि आर्थिक विकास
 - (क) शिक्षणातील मूल्य जाणीव
 - (ड) स्रोतांची कमतरता
 - (इ) लॉरेन्झ वक्र
 - (फ) मानवशक्ती नियोजनाची गरज.

(मराठी रूपांतर)
(सुधारित अभ्यासक्रम)
(३ तास)

[एकूण गुण : ८०]

सूचना : (१) प्रश्न क्र. १ ते ७ मधून कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा.
(२) प्रश्न क्र. ८ अनिवार्य आहे.
(३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) शिक्षा आयोग १९६४-६६ चा मुख्य सुझाव सविस्तर स्पष्ट करा. १०
(ब) १८५४ च्या वुड डिस्पॅचने कोणत्या मुख्य सुझाव दिले आहेत ? स्पष्ट करा. १०
२. (अ) इस्लामी शिक्षणाची मुख्य वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. त्या काळात विद्यार्थी-शिक्षक संबंध कसा होता ? १०
(ब) ह्या काळात "मकतब" व "मदरसा" मध्ये कशा प्रकारे शिक्षण दिले जात असे ? १०
३. (अ) बौद्ध आणि वैदिक शिक्षण पद्धतीची तुलना करा. १०
(ब) वैदिक आणि बौद्धकालीन शिक्षण पद्धतीची तुलना करा. १०
४. माध्यमिक शिक्षण सुधारणेसाठीच्या माध्यमिक शिक्षण आयोगाने (१९५२-१९५३) सांगितलेल्या शिफारशींची चर्चा करा. २०
५. (अ) भारतीय शिक्षणातील कोणत्याही दोन समस्यांची चर्चा करा. १०
(ब) "स्थगन" व "अपव्यय" म्हणजे काय ? ही समस्या कशी सोडवाल ? १०
६. (अ) वर्तमान परीक्षा पद्धतीची कोणत्या समस्या आहेत ? १०
(ब) परीक्षा पद्धतीमध्ये कोणत्या सुधारणांची आवश्यकता आहे ? १०
७. (अ) १९२१-३७ ह्या काळात शिक्षक प्रशिक्षण व तकनीकी शिक्षण, ह्यासाठी कोणते प्रयत्न केले गेले ? १०
(ब) वैदिक काळात विद्यार्थ्यांची मुख्य कर्तव्ये कोणती आहेत ? १०
८. कोणत्याही चार प्रश्नांची उत्तरे लिहा :- २०
 - (अ) राष्ट्रीय फोकस आयोगाची उद्दिष्टे कोणती ?
 - (ब) वैदिक काळातील "स्वयं-अध्ययन" चे वर्णन करा.
 - (क) वैदिक काळात वेद अभ्यास करण्याचे हेतु स्पष्ट करा.
 - (ड) युनेस्कोच्या "सहस्राब्दी विकास ध्येय" स्पष्ट करा.
 - (इ) १९०२ च्या विश्वविद्यालय आयोगाची मुख्य वैशिष्ट्ये.
 - (फ) राष्ट्रीय ज्ञान आयोगाची पाच क्षेत्रे.

N.B. : (1) Attempt any **three** questions from question Nos. 1 to 7.

(2) Question No. 8 is **compulsory**.

(3) **All** questions carry **equal** marks.

1. (a) Explain the main recommendation of Education Commission (1964-66) in detail. 10
(b) What important recommendation were given by the Woods Despatch of 1854 ? 10
Explain.
2. (a) Explain the main features of Islamic Education. How was the student-teacher 10
relationship during this period ?
(b) How did Maktabas and Madarasa impact education during this era ? 10
3. (a) Compare Buddhist and Brahminical education system. 10
(b) Compare Vedic and Buddhist system of education. 10
4. Discuss recommendation of Secondary Education Commission (1952-53) for reforms 20
of secondary education.
5. (a) Discuss any two problems of Indian education. 10
(b) What do you mean by Wastage and Stagnation ? How can this problem be solved ? 10
6. (a) Discuss problem of present examination system. 10
(b) What reforms can be brought about in examination system ? 10
7. (a) What efforts were done for teacher training and technical education during 10
1921-1937
(b) Discuss important duties of students during Vedic period. 10
8. Attempt any **four** of the following :- 20
 - (a) Objectives of National-Focus-Committee
 - (b) Describe "Self-learning" during Vedic period
 - (c) Purpose of studying Vedas during Vedic-period
 - (d) Millennium Development Goal by UNESCO
 - (e) Main features of University Commission - 1902
 - (f) Five-key areas of knowledge - Paradigm.

[TURN OVER

(3 Hours)

[Total Marks]

April 2013

StudentBounty.com

- N.B.** (1) Attempt any **three** questions from Question Nos. 1 to 7.
 (2) Question No. 8 is **compulsory**.
 (3) **All** questions carry **equal** marks.

1. (a) What is Occupational information ? How will you collect and file occupational information ? 10
 (b) Discuss different ways of dissemination of occupational information. 10
2. (a) Describe the nature of vocational guidance. Explain the factors affecting vocational choice. 10
 (b) How can guidance help women and senior citizens ? 10
3. (a) Explain concept and advantages of interest inventories in guidance. 10
 (b) How is observation an important tool in hands of counsellor ? 10
4. (a) What is Counselling ? Differentiate directive and non-directive counselling. 10
 (b) Discuss stages and skills required in counselling process. 10
5. (a) Throwlight on use of counselling on any two current areas. 10
 (b) Discuss conditions that influence counselling. 10
6. (a) What is Guidance ? Discuss need of guidance in today's modern life. 10
 (b) Discuss need of Personal guidance. 10
7. (a) Discuss relationship between Job-analysis and Job-satisfaction. 10
 (b) Discuss any three tools used in Guidance and Counselling. 10
8. Attempt any **four** of the following : — 20
 - (a) Reasons for stress
 - (b) Individual and group guidance
 - (c) Scope of Guidance
 - (d) Concept of Mental Health
 - (e) Areas of Guidance
 - (f) Meaning of intervention strategies.

[TURN OVER]

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : ८०]

सूचना : (१) कोणतेही चार प्रश्न सोडवा.
 (२) प्रश्न क्रमांक ८ अनिवार्य आहे.
 (३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) व्यावसायिक माहिती म्हणजे काय ? व्यावसायिक माहिती एकत्रीकरण व पंजीकरणाच्या विविध पद्धतींची चर्चा करा. १०
 (ब) व्यावसायिक माहितीच्या वितरणाच्या विविध पद्धतींची चर्चा करा. १०
२. (अ) व्यावसायिक मार्गदर्शनाची व्याप्ती स्पष्ट करून, व्यावसायिक निवडीसाठी प्रभावित करणारे घटक स्पष्ट करा. १०
 (ब) 'मार्गदर्शन' स्त्रियांना व वरिष्ठ नागरिकांना कशाप्रकारे मदत करतील ? १०
३. (अ) मार्गदर्शनामध्ये उत्सुकता यादीची संकल्पना आणि फायदे स्पष्ट करा. १०
 (ब) "समुपदेशकाच्या हाती निरीक्षण एक उपयोगी तकनीकी आहे" --स्पष्ट करा. १०
४. (अ) समुपदेशन म्हणजे काय ? समुपदेशनाच्या प्रकारात वर्गीकरण करा. १०
 (ब) समुपदेशनाच्या अवस्था व समुपदेशकाची कौशल्ये स्पष्ट करा. १०
५. (अ) समुपदेशनाचे कोणतेही दोन वर्तमानक्षेत्रातील उपयोग स्पष्ट करा. १०
 (ब) समुपदेशनाला प्रभावित करणारे घटक कोणते आहेत ? ते स्पष्ट करा. १०
६. (अ) मार्गदर्शन म्हणजे काय ? आजच्या युगात मार्गदर्शनाचा उपयोग स्पष्ट करा. १०
 (ब) व्यक्तिमत्व मार्गदर्शनाची गरज स्पष्ट करा. १०
७. (अ) व्यावसायिक विश्लेषण व कार्यसमाधानाचे नाते स्पष्ट करा. १०
 (ब) मार्गदर्शन व समुपदेशनामध्ये उपयोगी पडणारी कोणतीही तीन साधने स्पष्ट करा. १०
८. खालीलपैकी कोणत्याही चारवर टिपा लिहा :-- २०

(अ) ताण-तणावाची कारणे	(ड) मानसिक आरोग्याची संकल्पना
(ब) वैयक्तिक व समूह मार्गदर्शन	(इ) मार्गदर्शनाचे क्षेत्र
(क) मार्गदर्शनाची व्याप्ती	(फ) हस्तक्षेपण क्षेत्रनीतिचा अर्थ.

- N.B. :** (1) Attempt any **three** questions from Question Nos. 1 to 7.
 (2) Question No. 8 is **compulsory**.
 (3) **All** questions carry **equal** marks.

1. (a) Discuss the need and objectives of preparation of teachers at higher education. 10
 (b) Explain the challenges faced by educational institutions opting for autonomous status. 10
2. (a) Explain the meaning and scope of teacher education. 10
 (b) Describe the role and functions of National Council for Teacher Education (NCTE). 10
3. (a) Discuss the concept of quality management in teacher education. 10
 (b) Discuss the scope of research in teacher education. 10
4. (a) Discuss the service condition of teacher educators. 10
 (b) Explain the concept of co-operative learning and its relevance to teacher education programme. 10
5. (a) Describe the concept of privatization. Explain the factors responsible for the privatization of higher education. 10
 (b) Discuss the objectives of teacher education at the elementary level of education as given in the National Curriculum Framework. 10
6. (a) Discuss the role and competencies required of the teachers at the higher secondary level of education. 10
 (b) Discuss the need for professional ethics of teacher educators. 10
7. (a) Explain the relevance of value clarifying discussion for teacher education. 10
 (b) Describe the objectives and features of teacher education in UK. 10
8. Write short notes on any **four** of the following :— 20
 - (a) Functions of University Grants Commission (UGC)
 - (b) Aspects of Performance Appraisal of teachers
 - (c) Recommendations of Wood's Despatch
 - (d) Significance of constructivism in teacher education
 - (e) Concept of profession
 - (f) Continuing Professional Teacher Development System (CPTD) in South Africa.

[TURN OVER]

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गु

- सूचना : (१) प्रश्न क्रमांक १ ते ७ मधून कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा.
 (२) प्रश्न क्रमांक ८ अनिवार्य आहे.
 (३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) उच्च शिक्षणातील अध्यापक-सज्जतेची गरज व उद्दिष्टांची चर्चा करा. १०
 (ब) स्वायत्ततेचा दर्जा मिळविणाऱ्या शैक्षणिक संस्थांना कोणत्या आव्हानांना तोंड द्यावे लागते ? १०
२. (अ) अध्यापक शिक्षणाचा अर्थ व व्याप्ती स्पष्ट करा. १०
 (ब) एन्. सी. टी. ई. ची भूमिका व कार्ये यांचे वर्णन करा. १०
३. (अ) अध्यापक शिक्षणाच्या संदर्भात गुणवत्ता व्यवस्थापनाच्या संकल्पनेची चर्चा करा. १०
 (ब) अध्यापक शिक्षणातील संशोधनाच्या व्याप्तीची चर्चा करा. १०
४. (अ) अध्यापक शिक्षकांच्या नोकरीसंबंधित अटींची चर्चा करा. १०
 (ब) सहयोगी अध्ययनाची अध्यापक शिक्षणातील संकल्पना आणि सुसंगतता स्पष्ट करा. १०
५. (अ) खाजगीकरणाच्या संकल्पनेचे वर्णन करा. उच्च शिक्षणाच्या खाजगीकरणास जबाबदार असणारे घटक स्पष्ट करा. १०
 (ब) राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखड्यानुसार प्राथमिक स्तरावरील अध्यापक शिक्षण उद्दिष्टांची चर्चा करा. १०
६. (अ) उच्च माध्यमिक पातळीवर आवश्यक अध्यापक क्षमतांची व भूमिकेची चर्चा करा. १०
 (ब) अध्यापक शिक्षकांसाठी व्यवसायिक नीतितत्त्वांच्या आवश्यकतेची चर्चा करा. १०
७. (अ) 'मूल्य-स्पष्टीकरण चर्चे' ची अध्यापक शिक्षणातील समर्पकता स्पष्ट करा. १०
 (ब) युनायटेड किंग्डम (युके) मधील अध्यापक शिक्षणाची उद्दिष्टे व वैशिष्ट्ये यांचे वर्णन करा. १०
८. कोणत्याही चारांवर थोडक्यात टिपा लिहा :- २०
 - (अ) यु जी सी ची कार्ये
 - (ब) अध्यापकाच्या कृतिमूल्यमापनाची अंगे
 - (क) बुद्ध्यांच्या माहितीपत्रातील शिफारसी
 - (ड) अध्यापक शिक्षणात संरचनावादाचे महत्त्व
 - (इ) व्यवसायाची संकल्पना
 - (फ) दक्षिण आफ्रिकेतील सी पी टी डी प्रणाली.

N.B. : (1) Attempt any **three** questions, from **each** section out of which Question No. 4 and are **compulsory**.

(2) Marks are indicated against **each** question.

Section I

1. (a) Discuss the nature and scope of Philosophy of Education. 7
(b) Describe various salient features of Vedic Education. 7
2. (a) Explain the Philosophical principles of Essentialism. 7
(b) How has Marxist's Philosophy contributed to concept of education. 7
3. (a) Discuss the contribution of J. Krishnamurthy to the current system of education. 7
(b) What is the meaning of Multicultural Education ? Discuss the need for multicultural education. 7
4. Attempt briefly any **three** of the following :— 12
 - (a) Educational Implications of Islamic Thought
 - (b) Contribution of Information Technology to On-line Learning
 - (c) Values as an instrument to counter terrorism
 - (d) Need for Human Rights Education
 - (e) Role of Yoga in Education.

Section II

5. (a) Discuss the meaning and scope of Sociology of Education. 7
(b) Explain the main features of Interactionism approach to the Sociology of Education. 7
6. Discuss the salient features of knowledge and cognitive development approach and social participation approach to viewing the effects of schooling on individual lives. 14
7. (a) Discuss the effects of education on the Economic and Cultural development of a country. 7
(b) Explain the Student Control Ideology. 7
8. Attempt briefly any **three** of the following :— 12
 - (a) Three differences between Sociology of Education and Educational Sociology
 - (b) Distributive model of Social Justice
 - (c) Types of Social Stratification
 - (d) Impact of teacher expectation on student achievement
 - (e) Need for Educating World Citizens.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

- सूचना : (१) प्रत्येक विभागातील कोणतीही तीन प्रश्न सोडवा. प्रश्न क्र. ४ आणि प्रश्न क्र. ८ अनिवार्य आहेत.
(२) प्रत्येक प्रश्नासमोरील अंक त्या प्रश्नाचे गुण दर्शवितात.

विभाग १

१. (अ) शिक्षणाच्या तत्त्वज्ञानाचे स्वरूप व व्याप्तीची चर्चा करा. ७
(ब) वैदिक शिक्षणाचे विविध मुख्य वैशिष्ट्ये वर्णन करा. ७
२. (अ) आवश्यकतावादाचे तत्त्वज्ञानात्मक तत्त्वे स्पष्ट करा. ७
(ब) शिक्षणाच्या संकल्पनेत मार्क्सच्या तत्त्वज्ञानाचे काय योगदान आहे. ७
३. (अ) सद्या शिक्षणप्रणालीत जे कृष्णमूर्तीच्या योगदानाची चर्चा करा. ७
(ब) बहुसांस्कृतिक शिक्षणाचा अर्थ काय आहे ? बहुसांस्कृतिक शिक्षणाच्या आवश्यकतेची चर्चा करा. ७
४. कोणत्याही चारांवर लिहा :- १२
 - (अ) इस्लामच्या विचाराचे शैक्षणिक महत्त्व
 - (ब) ऑनलाईन अध्ययनात माहिती तंत्रज्ञानाचे योगदान
 - (क) दहशतवादावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी 'मूल्ये' एक साधन
 - (ड) शिक्षणामध्ये मानवाधिकाराची आवश्यकता
 - (इ) शिक्षणात "योगा"ची भूमिका.

विभाग २

५. (अ) शिक्षणाच्या समाजशास्त्राचा अर्थ आणि व्याप्तीची चर्चा करा. ७
(ब) शिक्षणाच्या समाजशास्त्राचा आंतरक्रियात्मक उपागमाची मुख्य वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. ७
६. वैयक्तिकतेवर शालेय परिणामकारकतेच्या दृष्टीकोनाच्या ज्ञान आणि बोधात्मक विकास प्रतिमान आणि १४
सामाजिक सहभाग उपागमाची चर्चा करा.
७. (अ) देशाच्या आर्थिक व सांस्कृतिक विकासावर शिक्षणाच्या प्रभावाची चर्चा करा. ७
(ब) विद्यार्थी नियंत्रणाचा आदर्श स्पष्ट करा. ७
८. कोणत्याही चारांवर लिहा :- १२
 - (अ) शैक्षणिक समाजशास्त्र आणि शिक्षणाचे समाजशास्त्र यातील तीन भेद
 - (ब) सामाजिक न्यायाचे वितरण प्रतिमान
 - (क) सामाजिक स्तरीकरणाचे प्रकार
 - (ड) विद्यार्थी संपादनावर शिक्षकाच्या अपेक्षाचा प्रभाव
 - (इ) जागतिक नागरिकत्वाच्या शिक्षणाची गरज.

Am.A. part I & II

Education paper. VII / VIII.

Information & Communication
Technology.

P3-upq-Feb.-13KL-178 A4

Con. 1073-13.

(3 Hours)

[Total Marks]

StudentBounty.com
April 2013

N.B. : (1) Attempt any **three** questions from question Nos. 1 to 7.

(2) Question No. 8 is **compulsory**.

(3) **All** questions carry **equal** marks.

1. (a) Discuss the advantages of the use of ICT in education. 10
(b) Explain the factors that facilitate ICT learning. 10
2. (a) Explain the stages of developing an Instructional Design. 10
(b) Discuss the uses of CAI. 10
3. (a) Discuss five principles of programmed learning. 10
(b) Explain the classification of computers based on configuration. 10
4. (a) Explain the different types of pointing devices with regard to computer hardware. 10
(b) Define Teleconferencing. Discuss its advantages. 10
5. (a) Explain the features and use of Electronic Smart Board in Education. 10
(b) Discuss the application of blogs in education. 10
6. (a) Explain the limitations of Linear Programme of PLN. 10
(b) Explain the different stages of students, involvement with Educational Technology. 10
7. (a) Explain the uses of Educational Portals. 10
(b) Explain the features of computer. 10
8. Attempt any **four** of the following :— 20
 - (a) Uses of search engines
 - (b) Historical background of the Internet
 - (c) Characteristics of Instructional Technology
 - (d) Multi-media Approach to learning
 - (e) Functions of Operating System
 - (f) Application of online Chat in Education.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सूचना : (१) प्रश्न क्र. १ ते ७ पैकी कोणतेही तीन प्रश्न सोडवावेत.

(२) प्रश्न क्र. ८ अनिवार्य आहे.

(३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) शिक्षणात माहिती आणि संप्रेषण तंत्रज्ञानाच्या महत्त्वाची चर्चा करा. १०
(ब) माहिती आणि संप्रेषण तंत्रज्ञान अध्ययनास सहाय्यभूत होणारे घटक स्पष्ट करा. १०
२. (अ) अनुदेशनात्मक अभिकल्प विकसनाच्या पायऱ्या स्पष्ट करा. १०
(ब) संगणक सहाय्यित अनुदेशनाच्या (CAI) उपयोगाची चर्चा करा. १०
३. (अ) क्रमन्वयित अध्ययनाच्या पाच तत्वांची चर्चा करा. १०
(ब) कॉन्फीगुरेशन (configuration) च्या आधारे संगणकाचे वर्गीकरण स्पष्ट करा. १०
४. (अ) संगणक हार्डवेअरच्या संदर्भात विभिन्न निदेशात्मक साधने (pointing devices) स्पष्ट करा. १०
(ब) टेलीकॉन्फरन्सींग म्हणजे काय ? त्याचे फायदे लिहा. १०
५. (अ) इलेक्ट्रॉनिक फलकाचे (Electronic Smart Board) वैशिष्ट्ये आणि त्याचे शिक्षणात उपयोग स्पष्ट करा. १०
(ब) शिक्षणात ब्लॉग (blogs) च्या उपयोजनाची चर्चा करा. १०
६. (अ) क्रमन्वयित अध्ययन पद्धतीमधील रेषीय कार्यक्रमाच्या मर्यादा स्पष्ट करा. १०
(ब) शैक्षणिक तंत्रज्ञानामध्ये विद्यार्थी सहभागाच्या विविध पायऱ्या स्पष्ट करा. १०
७. (अ) शैक्षणिक पोर्टल चे उपयोग स्पष्ट करा. १०
(ब) संगणकाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. १०
८. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात लिहा :- २०
 - (अ) सर्व इंजीनचे उपयोग
 - (ब) आंतरजालाची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी
 - (क) अनुदेशन तंत्रज्ञानाची वैशिष्ट्ये
 - (ड) अध्ययनाचा बहु-माध्यम उपागम
 - (इ) ऑपरेटिंग सिस्टीमची कार्ये
 - (फ) शिक्षणात ऑनलाईन चॅटिंग (Online Chating) चे उपयोजन.

(3 Hours)

[Total Marks]

483

StudentBounty.com

- N.B. :** (1) Attempt any **three** questions from Question Nos. 1 to 7.
 (2) Question No. 8 is **compulsory**.
 (3) **All** questions carry **equal** marks.

1. (a) Describe the use of comparative education in theory building and policy making. 10
 (b) Explain the Historical Development of comparative education. 10
2. (a) Distinguish between Area studies and Comparative studies. 10
 (b) Describe the historical approach for doing research in comparative education. 10
3. (a) Discuss the Hypothetico-Inductive method of research in comparative education. 10
 (b) Explain the economic problems in education. 10
4. (a) Compare the ideological framework of comparative system of United States of America and India. 10
 (b) Compare the education system of India and China with reference to Primary Education. 10
5. (a) Explain the Aims of comparative education. 10
 (b) Compare the role of private agencies in education of India with Japan. 10
6. (a) Describe the current status of research in comparative education. 10
 (b) Compare the education at secondary level of China and India. 10
7. (a) Discuss the role of education system with reference to secondary education. 10
 (b) 'Comparative education plays a vital role as a pure and applied science.' Justify. 10
8. Write short notes on any **four** of the following :— 20
 - (a) Meaning of comparative education
 - (b) Social problems in education
 - (c) Current problems faced by Brazil
 - (d) Developing the field in the future through research
 - (e) Significance of literature in comparative education
 - (f) Current global trends in education.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण]

StudentBounty.com

- सूचना : (१) प्रश्न क्रमांक १ ते ७ मधून कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा.
 (२) प्रश्न क्रमांक ८ अनिवार्य आहे.
 (३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) उपपत्ती आणि धोरण निर्मितीकरिता तुलनात्मक शिक्षणाची उपयोगिता विशद करा. १०
 (ब) तुलनात्मक शिक्षणाच्या ऐतिहासिक विकासाची चर्चा करा. १०
२. (अ) क्षेत्र अभ्यास आणि तुलनात्मक अभ्यासातील फरक स्पष्ट करा. १०
 (ब) तुलनात्मक शिक्षणात संशोधनाच्या ऐतिहासिक उपागमाचे वर्णन करा. १०
३. (अ) तुलनात्मक शिक्षणातील संशोधनाच्या परिकल्पना-अवगामी पद्धतीची चर्चा करा. १०
 (ब) शिक्षणातील आर्थिक समस्या विशद करा. १०
४. (अ) अमेरिका आणि भारत यांच्या शिक्षण प्रणालींच्या वैचारिक आकृतीबंधाची तुलना करा. १०
 (ब) प्राथमिक शिक्षणाच्या संदर्भात भारत व चीन यांच्या शिक्षण प्रणालीची तुलना करा. १०
५. (अ) तुलनात्मक शिक्षणाची ध्येये स्पष्ट करा. १०
 (ब) भारतातील खाजगी शिक्षण वाहिन्यांच्या भूमिकांची जपान सोबत तुलना करा. १०
६. (अ) तुलनात्मक शिक्षणातील संशोधनाच्या सद्य स्थितीचे वर्णन करा. १०
 (ब) चीन व भारत यांच्या माध्यमिक स्तरावरील शिक्षणाची तुलना करा. १०
७. (अ) माध्यमिक शिक्षणाच्या संदर्भात शैक्षणिक प्रणालीच्या भूमिकेची चर्चा करा. १०
 (ब) 'तुलनात्मक शिक्षण एक परिपूर्ण आणि उपयोजित शास्त्र म्हणून महत्त्वपूर्ण भूमिका करते'. समर्थन करा. १०
८. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर टिपा लिहा :- २०
 - (अ) तुलनात्मक शिक्षणाचा अर्थ
 - (ब) शिक्षणातील सामाजिक समस्या
 - (क) ब्राझीलला भेडसावणाऱ्या तात्कालिक समस्या
 - (ड) संशोधनातून भविष्यकालीन क्षेत्रांचा विकास
 - (इ) तुलनात्मक शिक्षणात साहित्याचे महत्त्व
 - (फ) शिक्षणातील वर्तमान वैश्विक प्रवाह.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण :

- सूचना : (१) प्रश्न क्र. १ ते ७ मधून कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा.
 (२) प्रश्न क्र. ८ अनिवार्य आहे.
 (३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) उपयोजित संशोधन आणि कृती संशोधन यांतील भेद. १०
 (ब) शास्त्रीय पद्धतीच्या पायऱ्या स्पष्ट करा. १०
२. खालील विषयावर संशोधन आराखडा लिहा. "माध्यमिक शालेय शिक्षकांचे तणाव अनुभव आणि शालेय वातावरण यांतील संबंधाचा अभ्यास". २०
३. (अ) परिकल्पनाची वैशिष्ट्ये आणि प्रकारांची चर्चा करा. १०
 (ब) असंभाव्य नमुना निवडीचे प्रकार स्पष्ट करा. १०
४. (अ) सहसंबंधात्मक पद्धतीच्या विविध पायऱ्या स्पष्ट करा. १०
 (ब) ऐतिहासिक स्रोतांची अंतर्गत आणि बाह्य चिकित्सेची चर्चा करा. १०
५. (अ) सत्य प्रायोगिक अधिकल्पाचे प्रकार स्पष्ट करा. १०
 (ब) प्रायोगिक संशोधनात बाह्य आणि मध्यस्त चलांवर संशोधक कसे नियंत्रण करतात ? १०
६. (अ) संशोधन साधन वैधतेचा अर्थ आणि प्रकारांची चर्चा करा. १०
 (ब) पद्धतिशुद्धी श्रेणीचे प्रकार स्पष्ट करा. १०
७. (अ) संशोधन अहवाल मूल्यमापनाच्या निकषांची चर्चा करा. १०
 (ब) संशोधन साधन म्हणून निरीक्षण तंत्रांचा संशोधकाकडून वापर कसा केला जातो ? १०
८. टीपा लिहा (कोणत्याही चारवर) :- २०
 - (अ) सहसंबंधाचा वापर आणि अर्थनिर्वचन
 - (ब) चलाच्या प्रकाराचे महत्त्व
 - (क) गुणात्मक माहिती विश्लेषणाच्या विश्लेषात्मक उद्गामी पद्धतीची गरज
 - (ड) परिकल्पना परिक्षणातील त्रुटी
 - (इ) प्रायोगिक अधिकल्पाचे प्रकार
 - (फ) नृवंश शास्त्राचे महत्त्व.

Con. 1034-13.

(3 Hours)

[Total Marks

N.B. : (1) Attempt any **three** questions from question Nos. 1 to 7.(2) Question No. 8 is **compulsory**.(3) **All** questions carry **equal** marks.

1. (a) Differentiate between Applied Research and Action Research.	10
(b) Explain the steps of scientific method.	10
2. Write a Research proposal for the following topic "A" study of stress experienced by secondary school teachers in relation to school climate."	20
3. (a) Discuss the characteristics and types of Hypothesis.	10
(b) Explain types of Non probability sampling.	10
4. (a) Explain the different steps of correlational method.	10
(b) Discuss External and Internal criticism of Historical sources.	10
5. (a) Explain the types of True Experimental Design.	10
(b) How would a researcher control Extraneous and Intervening variables in an experimental research ?	10
6. (a) Discuss the meaning, types and validity of a research tool.	10
(b) Explain the types of Rating Scales.	10
7. (a) Discuss the criteria of evaluating a research report.	10
(b) How would a researcher use observation as a technique of research ?	10
8. Write short notes on any four :-	20
(a) Use and Interpretation of correlation	
(b) Importance of types of variables	
(c) Need of Analytical Induction Method of Qualitative Data Analysis	
(d) Errors in testing of hypothesis	
(e) Types of experimental design	
(f) Significance of ethnography.	

[TURN OVER

(3 Hours)

[Total Marks 25]

StudentBounty.com

N.B. : (1) Attempt any **three** questions from Q. Nos. 1 to 7.(2) Question No. 8 is **compulsory**.(3) **All** questions carry **equal** marks.

1. (a) Explain the meaning of learning styles. Discuss the development stages of learning by David Kolb. 10
(b) Explain Gardner's Theory of Multiple Intelligence. Critically assess, how this theory can be implemented in the classroom? 10
2. (a) How can psychoanalytic approach be used in explaining the abnormal behaviour of an individual. 10
(b) What is meant by Social constructivist view of learning? Critically examine the use of this theory in the present day. 10
3. (a) What do you mean by 'dysgraphia' and 'dyscalculia'? Describe any two activities planned for helping these students. 10
(b) Explain Educational Implications of cognitive approaches of Motivation to help learners. 10
4. (a) What is creativity? What are the stages of creativity? Explain the role of teacher in encouraging creativity. 10
(b) How does learning disability affects children. Illustrate with examples. 10
5. (a) What do you mean by exceptional children? Give classification of exceptional children. Explain the behavioural signs of socio-culturally exceptional children. 10
(b) Discuss various behaviouristic theories of teaching-learning process. 10
6. (a) Explain Bruce Tuckman's team development model. 10
(b) Discuss Guilford's Cognitive structure of Intellect. 10
7. (a) How would a teacher identify distraction aggression and interpersonal problems as behavioural problems? 10
(b) "Humanistic Psychology emerged as a protest against both Behaviourism and Psychoanalysis" Comment. 10
8. Attempt briefly (any **four**) :— 20
 - (a) Psychodynamic school of Psychology
 - (b) Gagne's theory of learning
 - (c) Shri Aurobindo's perspective of personality
 - (d) Six Thinking Hats propounded by E. De'Bono
 - (e) Need of Inclusive Education
 - (f) Techniques to manage groups.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

सूचना : (१) प्रश्न क्रमांक १ ते ७ मधून कोणतीही तीन प्रश्न सोडवा.

(२) प्रश्न क्र. ८ अनिवार्य आहे.

(३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) अध्ययन शैलीचा अर्थ स्पष्ट करा. डेव्हिड कोल्ब यांनी दिलेल्या अध्ययनाच्या विकासात्मक अवस्थांची १० चर्चा करा.
- (ब) गार्डनरची बहुविध बुद्धिमत्तेची उपपत्ती स्पष्ट करा. वर्गामध्ये या उपपत्तीची अंमलबजावणी कशी कराल, १० याचे चिकित्सक परीक्षण करा.
२. (अ) मनोविश्लेषण उपागम हा व्यक्तीच्या असामान्य वर्तनाचे स्पष्टीकरण करण्यासाठी कशाप्रकारे १० उपयोगी होईल ?
- (ब) अध्ययनाच्या सामाजिक विधायकतत्त्वता / ज्ञानरचनावादी दृष्टिकोणाचा अर्थ लिहा. सद्यस्थितीमध्ये या १० उपपत्तीच्या उपयोगाचे चिकित्सक परीक्षण करा.
३. (अ) लेखन अक्षमता आणि अंकगणितीय अक्षमता म्हणजे काय ? या मुलांना मदत करण्याकरिता दोन १० कार्यक्रमांच्या नियोजनाचे वर्णन करा.
- (ब) अध्ययनार्थ्यांना मदत करण्यासाठी प्रेरणेच्या बोधात्मक दृष्टिकोनाचे शैक्षणिक महत्त्व स्पष्ट करा. १०
४. (अ) सर्जनशीलता म्हणजे काय ? सर्जनशीलतेच्या अवस्था कोणत्या आहेत ? सर्जनशीलतेला प्रोत्साहन १० देण्यामध्ये शिक्षकाची भूमिका स्पष्ट करा.
- (ब) अध्ययन अक्षमतेचा मुलांवर कसा परिणाम होतो, सोदाहरण स्पष्ट करा. १०
५. (अ) 'अपवादात्मक बालके' म्हणजे काय ? अपवादात्मक बालकांचे वर्गीकरण द्या. सामाजिक-सांस्कृतिकदृष्ट्या १० अपवादात्मक बालकांची वर्तन लक्षणे स्पष्ट करा.
- (ब) अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेच्या विविध वर्तनवादी उपपत्तींची चर्चा करा. १०
६. (अ) ब्रूस टकमन यांचे संघ विकास प्रतिमान स्पष्ट करा. १०
- (ब) गिलफोर्ड यांच्या बुद्धिमत्तेच्या बोधात्मक रचनेची चर्चा करा. १०
७. (अ) शिक्षक विचलन, आक्रमकता व आंतरवैयक्तिक समस्यांच्या संदर्भातील वर्तन समस्या कशा ओळखतील ? १०
- (ब) "मानवतावाद मानसशास्त्र शाखा ही वर्तनवाद आणि मनोविश्लेषणास विरोध करण्यास उदयास आली" १० टिका करा.

८. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात लिहा :-

२०

(अ) मानसशास्त्राची मानसचलनशक्ति शाखा	(ड) एडवर्ड डी. बोनो यांच्या सहा वैचारिक टोप्या
(ब) गॅने यांची अध्ययनाची उपपत्ती	(इ) समावेशित शिक्षणाची गरज
(क) श्री अरबिंदो यांचा व्यक्तिमत्त्वविषयक दृष्टिकोन	(फ) संघ व्यवस्थापनाची तंत्रे.

M.A. Part-I & II -
Education Paper-VII / VIII
Management of Education

(3 Hours)

[Total Marks : 80]

N.B. : (1) Question No. 8 is **compulsory**.

(2) Attempt any **three** questions from Q. Nos. 1 to 7.

(3) **All** questions carry **equal** marks.

1. (a) Explain the meaning, nature and concept of management of education. 10
(b) Discuss in detail the evolution of management of education. 10
2. (a) Explains functions of an Educational Manager. 10
(b) How does an Educational Manager maintains relationships with stakeholders ? Illustrate it. 10
3. (a) Explain the hierarchy and steps in planning. 10
(b) Explain the nature and objectives of planning. 10
4. (a) Discuss the types of designing effective organizations. 10
(b) Explain the mechanisms for human resource development. 10
5. (a) Differentiate between a Leader and Manager. What are the functions of an effective leader ? 10
(b) Explain the techniques of controlling in educational management. 10
6. (a) What is organisational commitment ? How does it help for progress of an organisation ? 10
(b) Explain the concept of stress management. What are the strategies for handling stress ? 10
7. (a) Explain different techniques for improving quality of an institution. 10
(b) Define change. Explain Lewin's 3 step model of change. 10
8. Write short notes on any **four** of the following :- 20
 - (a) Code of Conduct for Educational Manager
 - (b) Budgetary as a technique of management
 - (c) Job satisfaction and organisational commitment
 - (d) Obstacles to time management
 - (e) Force-Field analysis
 - (f) Six Sigma in Education.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

(एकूण गुण : ८०)

सूचना : (१) प्रश्न क्रमांक ८ अनिवार्य आहे.

(२) प्रश्न क्रमांक १ ते ७ पैकी कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा.

(३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) शिक्षणाच्या व्यवस्थापनाचा अर्थ, स्वरूप आणि संकल्पना स्पष्ट करा. १०
(ब) शिक्षणाच्या व्यवस्थापना विकासाची सविस्तर चर्चा करा. १०
२. (अ) शैक्षणिक व्यवस्थापकाची कार्ये विशद करा. १०
(ब) शैक्षणिक व्यवस्थापक भांडवलधारकांसोबतचे संबंध कशाप्रकारे अभंग राखतो ? स्पष्ट करा. १०
३. (अ) नियोजनातील श्रेणी आणि स्तर स्पष्ट करा. १०
(ब) नियोजनाचे स्वरूप आणि उद्दिष्टे स्पष्ट करा. १०
४. (अ) प्रभावी संघटनांच्या रूपरेषेच्या प्रकारांची चर्चा करा. १०
(ब) मानव संसाधन विकासाची यंत्रणा स्पष्ट करा. १०
५. (अ) नेता आणि व्यवस्थापक यांच्यातील फरक स्पष्ट करा. प्रभावी नेत्याची कार्ये कोणती आहेत ? १०
(ब) शैक्षणिक व्यवस्थापनामधील नियंत्रण तंत्रे विशद करा. १०
६. (अ) संघटनात्मक जबाबदारी म्हणजे काय ? संघटनेच्या प्रगतीकरिता ते कशाप्रकारे सहायक ठरते ? १०
(ब) ताण व्यवस्थापनाची संकल्पना स्पष्ट करा. ताणाची हाताळणी करण्यासाठी कोणत्या क्लृप्त्या आहेत ? १०
७. (अ) संस्थेची गुणवत्ता सुधारण्यासाठी विविध तंत्रे स्पष्ट करा. १०
(ब) बदलाची व्याख्या लिहा. लेव्हीसच्या त्रिस्तरीय बदलाची प्रतिमाने स्पष्ट करा. १०
८. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात लिहा :- २०
 - (अ) शैक्षणिक व्यवस्थापकाची आचारसंहिता
 - (ब) व्यवस्थापनातील अंदाजपत्रकी तंत्र
 - (क) कार्यसमाधान आणि संस्थात्मक जबाबदारी
 - (ड) वेळ-व्यवस्थापनातील अडथळे
 - (इ) बल-क्षेत्र विश्लेषण
 - (फ) शिक्षणातील सहा सिग्मा.

M.A. Part - I & II

Education papers - I / II

Environmental Education / Rev.

A/301/20B

11 : 1st half. 13-AM(m)

Con. 2386-13.

(REVISED COURSE)

BN-7

(3 Hours)

[Total Marks : 80

- N.B. :** (1) Answer any **four** questions.
(2) **All** questions carry **equal** marks.

1. Discuss the concept, functions and types of Eco System. 20
2. "School plays an important role in the areas of environmental education". Discuss. 20
3. Explain the causes and consequences of marine pollution. How can we control the impact of marine pollution and man and environment ? 20
4. (a) Explain in detail the causes of global warming. 10
(b) Environment Protection Act of (1986). 10
5. Illustrate the interdisciplinary and multidisciplinary approaches to teaching of environmental education. 20
6. "Forest Management is an important component of environmental (education) Management". – Justify. 20
7. (a) Discuss the role of women in conserving the environment. 10
(b) Explain the concept of pollution in the context of energy loss. 10
8. Write short notes on any **four** of the following :— 20
 - (a) The principles of environmental education
 - (b) Significance of environmental Audit
 - (c) The role of teacher in importing environmental education
 - (d) The meaning of sustainable development
 - (e) Importance of Environmental Club
 - (f) Concept of environmental ethics.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)
(सुधारित अभ्यासक्रम)
(३ तास)

[एकूण गुण : ८०]

सूचना : (१) कोणत्याही चार प्रश्नांची उत्तरे लिहा.
(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. परिसंस्थेची संकल्पना, कार्ये आणि प्रकार यांची चर्चा करा. २०
२. “पर्यावरण शिक्षण क्षेत्रात शाळा महत्त्वाची भूमिका बजावते”. – समर्थन करा. २०
३. सागरी प्रदूषणाची कारणे आणि परिणाम स्पष्ट करा. मानव व पर्यावरण यावर सागरी प्रदूषणाचा होणारा प्रभाव आपण कसा नियंत्रित करू शकतो ? २०
४. (अ) जागतिक तापमान वृद्धिची कारणे सविस्तर स्पष्ट करा. १०
(ब) १९८६ चा पर्यावरण संरक्षण कायदा. १०
५. पर्यावरण शिक्षण अध्यापनाचे आंतरशाखीय आणि बहुशाखीय उपागम स्पष्ट करा. २०
६. “वन व्यवस्थापन हा पर्यावरण (शिक्षण) व्यवस्थापनाचा एक महत्त्वाचा घटक आहे”. समर्थन करा. २०
७. (अ) ‘पर्यावरण संवर्धनात महिलांची भूमिका’. चर्चा करा. १०
(ब) उर्जा पतनाच्या संदर्भात प्रदूषणाची संकल्पना स्पष्ट करा. १०
८. कोणत्याही चारांवर संक्षिप्त टिपा लिहा :- २०
 - (अ) पर्यावरण शिक्षणाची तत्त्वे
 - (ब) पर्यावरणात्मक ताळेबंदाचे महत्त्व
 - (क) पर्यावरण शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देण्यात शिक्षकाची भूमिका
 - (ड) शाश्वत विकासाचा अर्थ
 - (इ) पर्यावरण मंडळाचे महत्त्व
 - (फ) पर्यावरणाविषयक / पर्यावरणात्मक नीतिमूल्यांची संकल्पना.